

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Національна спілка краєзнавців України
(Переяславський міський осередок)

ОСОБИСТІТЬ У ЛОКАЛЬНОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ: ПЕРЕЯСЛАВЩИНА

Матеріали круглого столу
«КРАЄЗНАВСТВО ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ:
ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПОСТАТІ»
15 жовтня 2020 р., м. Переяслав

Переяслав – Кам'янець-Подільський
2020

УДК 94:908(477.41-21)(092)(082)

О 75

Особистість у локальному історичному просторі: Переяславщина: матеріали круг. ст. «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті», м. Переяслав, 15 жовт. 2020 р. / упоряд.: О. А. Горбовий, Т. Ю. Нагайко. Переяслав – Кам’янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 124 с. (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; вип. 16).

Редакційна колегія:

Вовкодав С. М., к.і.н. Горбовий О. А., к.і.н., проф. Колибенко О. В., к.і.н., доц. Лукашевич О. М., Нагайко К. М., к.і.н. Нагайко Т. Ю.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
(протокол № 3 від 25 вересня 2020 р.)*

До збірки включено матеріали доповідей круглого столу «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті», що відбувся 15 жовтня 2020 р. у межах програми ІХ Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» та виконання науково-дослідної роботи «Історія Переяславщини: антропо-аксіологічні виміри» (державний реєстраційний номер: 0119U103364).

ISBN 978-617-7887-59-0

© Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», 2020.

© Автори публікацій, 2020.

ЗМІСТ

Вступ	6
<i>Світлана Авраменко.</i> Внесок Олени Іванівни Юзвікової у краєзнавчі дослідження Переяславщини	9
<i>Владислав Безпалько, Іван Кузьмінський.</i> Життєпис Дмитра Ігнатовича Фіялковського, переписувача Переяславського списку «Музичної Граматики»	13
<i>Валентина Білоусько, Галина Бузян.</i> Андрій Володимирович Стороженко – визначний дослідник історії Переяславщини	17
<i>Віта Бова.</i> Студентське життя братів Осипа та Федора Бодянських у Переяславі: просопографічний контекст	21
<i>Галина Бузян.</i> Микола Іванович Арандаренко – один із перших краєзнавців Переяславщини	24
<i>Євген Букет.</i> Діяльність Гервасія (Линцевського) та Мельхіседека (Значко-Яворського) щодо перепідпорядкування православних парафій Правобережної України	27
<i>Сергій Вовкодав.</i> Дослідження земляних споруд В. Г. Ляскронським у басейні р. Броварка	31
<i>Олександр Горбовий.</i> Постаті затопленої Переяславщини: Почесний громадянин Переяслав-Хмельницького району Сорокова Софія Федорівна (1937 р. н.)	35
<i>Тетяна Грудевич.</i> Видатні постаті в листуванні М. І. Сікорського	38
<i>Микола Губочкін.</i> Кропивнянський полковник Филон Джалалій (Джеджалій): витоки родоводу та ймовірне місце народження	41
<i>Єгор Єгоров.</i> Постать Михайла Івановича Сікорського у документальному кіно та телепередачах	45
<i>Олена Жам.</i> Михайло Ничипорович Єрмольєв: штрихи до біографії	49

<i>Олена Жам, Наталія Заїка.</i> Володимир Федорович Волович: фотограф, музейник, громадський діяч	55
<i>Наталія Заїка.</i> Просвітянська діяльність Олега Родіоновича Коломійця	59
<i>Анатолій Іваненко.</i> Ще один штрих до історичного портрета переяславського полковника та наказного гетьмана Якимом Сомка	62
<i>Ірина Коваль-Фучило.</i> Соціальні комеморативні практики в розповідях про переселення з зони затоплення (досвід мешканців Переяславщини)	66
<i>Сергій Коженець.</i> Прокіп Мусійович Коженець – доля загиблого воїна	70
<i>Олена Колибенко, Олександр Колибенко.</i> Марія з Мономахів та Гіта Вессекська: жінки в житті Володимира Мономаха	74
<i>Юрій Коржов.</i> Меморіалізація постаті Петра Самутіна в с. Ташань	78
<i>Наталія Костенко, Олена Калінович.</i> Ганна Самутіна: «Талант – це безмірне терпіння...»	82
<i>Андрій Кравцов.</i> До походження роду Бодянських	85
<i>Андрій Кузьменко.</i> Будинок Укоопспілки в Києві – проект переяславця Володимира Заболотного	88
<i>В'ячеслав Лоха.</i> Анатолій Володимирович Таранцов (1913–1987) – професор, геофізик, винахідник, військовий інженер-розвідник, полковник	90
<i>Катерина Нагайко.</i> Стежками Тараса Шевченка: Переяславщина	94
<i>Тарас Нагайко.</i> Ксенофонт Козубенко – історик, філолог, педагог, краєзнавець	99
<i>Ганна Наконечна.</i> Меморіалізація постаті захисника України з Переяславщини Станіслава Зінчика (1975–2014)	103
<i>Наталія Павлик.</i> Психологічні аспекти творчості Т. Г. Шевченка: божественне начало	106

<i>Світлана Пригонюк. Поетичний світ творчої уяви Ірини Кузьмицької</i>	109
<i>Наталія Ревега. Юрій Міхновський: від диякона Миколаївської церкви с. Комарівки Переяславського повіту до останнього настоятеля Софії Київської</i>	112
<i>Віктор Ткаченко. Зоя Сташук – штрихи до портрету майстрині писанкового розпису</i>	115
<i>Ірина Черняк, Олена Калінович. Художнє різьбярство – творче покликання Івана Чередніченка</i>	118
Відомості про авторів	121

**Олена Колибенко,
Олександр Колибенко**
(м. Переяслав)

МАРІЯ З МОНОМАХІВ ТА ГІТА ВЕССЕКСЬКА: ЖІНКИ В ЖИТТІ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

Більшість джерел доби Середньовіччя присвячено опису діянь чоловіків. Про жінок же, навіть належних до привілейованих класів, такі джерела згадують надзвичайно рідко. Для прикладу, можна спробувати порівняти інформацію про 23-ох переяславських князів та їх 30-ох відомих з джерел дружин – значну частину останніх у джерелах навіть не названо по жодному з їх імен (династичному, хрестильному чи чернечому).

Оскільки ця розвідка є лише початковим етапом дослідження ролі й місця цих княгинь в історії, розпочнемо її з двох, мабуть, найцікавіших персон у цьому списку переважно «номерів замість імен» – з Марії, першої дружини першого переяславського князя Всеволода Ярославича, матері його старшого сина Володимира Мономаха, а також першої дружини вже самого Володимира Мономаха – Гіти або Гіди Вессекської, яку в радянській та пострадянській традиції заведено називати Гіда Гарольдівна.

Загальновідомо, що 99,99% княжих шлюбів укладалося з політичною метою. У більшості випадків вони скріплювали собою певні союзницькі військово-політичні угоди. Таким був і перший шлюб Всеволода Ярославича з донькою візантійського імператора Константина IX Мономаха Марією. Можемо вважати її однією з найродовитіших (якщо не найродовитішою) представниць усєї когорти дружин переяславських князів.

Причини й обставини приїзду Марії на Русь та подальша доля химерним способом переплелися зі складним вузлом русько-візантійських стосунків 40–60-их років XI ст., а її родовід та поява на світ розкривають деталі внутрішньовізантійської імператорської «кухні» другої чверті того ж століття.

Про від'їзд на Русь доньки візантійського імператора грецькі джерела нічого не повідомляють, та це й не дивно – родинні зв'язки з варварами, якими були в очах греків руси, не вважалися чимось пристойним, а віддавати варварам принцесу з імператорського

дому взагалі було ганебним¹. Однак, у випадку з Марією все було в межах пристойності, бо вона не була «порфірородною». Матір'ю майбутньої дружини молодшого Ярославового сина Всеволода була не третя дружина Константина Мономаха імператриця Зоя (на момент їх шлюбу 11 червня 1042 р. їй уже виповнилося 60 років), і навіть не перша чи друга покійні дружини. Матір'ю була його коханка, багаторічна супутниця по вигнанню Марія Склірина – племінниця або двоюрідна сестра його другої дружини (доньки сестри Романа III Пульхерії та Василя Скліра). Склірина померла від несподіваної хвороби близько 1045 р., – схоже, що її отруїли². Константин під виглядом «порфірородної» принцеси відіслав 1046 р. у Київ власну народжену не у шлюбі доньку від звичайної, хоч і дуже красивої жінки. Дівчині цій на момент шлюбу мало бути щонайменше 12 років (мінімальний шлюбний вік для дівчат у греків), що до певної міри пояснює, чому Володимир Мономах народився не в 1047 чи 1048 р., а лише у 1053 р. Отже, Марія, майбутня мати Володимира Мономаха, народилася найпізніше десь у 1034 р., коли її батько ще не був імператором, а був приватною заможною людиною, що перебувала у вигнанні.

Марія прожила у шлюбі з Всеволодом Ярославичем приблизно 21–22 роки, значну частину з них вона провела у Переяславі, на княжому дворі (1053–1067 рр.). Крім старшого сина Володимира, у кінці 50-их років XI ст. вона народила ще й доньку Янку (Іоанну), а перед смертю в 1067 р. стала черницею на ім'я Анастасія. Загалом вона прожила близько 33–35 років.

Наступний переяславський князь Володимир Мономах, на відміну від свого батька Всеволода Ярославича, мав за життя не двох, а трьох дружин, про яких відомо з джерел. Першою з них є надзвичайно цікава історична персона Гіта Вессекська або Гіда Гарольдівна. Про її життя збереглося дуже мало джерел, однак вони все ж дають можливість встановити низку цікавих фактів про неї. З цих джерел відомо, що Гіта була донькою останнього англосаксонського короля Гарольда II Годвінсона та Едіт Сваннек, представниці знатного англосаксонського роду з Мерсії. Своє ім'я

¹ Константин Багрянородный. Об управлении империей / под. ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. Москва: Наука, 1991. С. 59–63.

² Пселл Михаил. Хронография / перевод, статья и прим. Я. Н. Любарского. Москва: Наука, 1978. С. 278, прим. 32, с. 279, прим. 33, 43.

Гіта (Гіда) отримала на честь своєї бабусі Гіти Торкельсдоттір – сестри данського ярла Ульва, яка одружилася з вессекським ярлом Годвіне в 1019–1020 рр.³ Після загибелі короля Гарольда та поразки англійського війська в битві при Гастінгсі в 1066 р. її сім'я втекла спочатку до Фландрії, звідки перебралася до Данії, до близького родича – данського короля Свена Естрідсена. Останній же, як тільки Гіта досягла шлюбного віку (13–14 років), видав її заміж в Русь, за сина переяславського князя Всеволода Ярославича Володимира Всеволодовича.

Весною 1074 р. Володимир Мономах здійснив довгий (близько 700 км) перехід з Володимира Волинського до Переяслава саме з метою одруження. Очевидно, що його майбутня дружина Гіта Вессекська на цей момент уже була привезена через Київ до Переяслава, до Володимирового батька Всеволода, за наказом якого 21-річний молодий князь Володимир і мав одружитися. Після Великодня, який у тому році був 20 квітня, він, уже з молодою дружиною, повернувся знову на княжіння до Володимира-Волинського⁴.

У наступні 14 років Гіта народила кількох дітей: старший син Мстислав-Федір-Гарольд народився 1076 р., місце народження – Володимир-Волинський; син Ізяслав народився на початку весни 1078 р., місце народження – Чернігів; син В'ячеслав народився бл. 1080 р., місце народження – Чернігів; син Святослав народився бл. 1084 р., місце народження – Чернігів; донька Марія (Маріца) народилася бл. 1086 р., названа на честь матері Володимира Мономаха Марії, місце народження – Чернігів; син Ярополк народився бл. 1088 р., місце народження – Чернігів⁵.

Три молодших сина Мономаха та Гіти (В'ячеслав, Святослав

³ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва, 2001. С. 481; Гаврилишин М. Р. Політичні і шлюбні зв'язки британських династій з Рюриковичами у IX–XI ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Львів, 2015. С. 161.

⁴ Колибенко О. В., Колибенко О. В. *Peperit – vitae – mortem: час та простір переяславського князя. Простір в історичних дослідженнях: зб. наук. ст. / упоряд. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський, 2020. С. 46.*

⁵ Колибенко О. В., Колибенко О. В. *Via est vita: просторові аспекти біографій еліти Переяслава Руського. Фактор простору в історичних дослідженнях: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 42–43.*

та Ярополк) у майбутньому стали переяславськими князями. Оскільки джерела зафіксували 5 синів Гіти та лише одну її доньку, то можна висловити здогад про можливе народження нею ще однієї чи кількох доньок, які не потрапили на сторінки літописів. У цьому немає нічого дивного, адже й сама Гіта там також жодного разу прямо не згадується.

Дата смерті Гіти збереглася у джерелах – 10 березня 1098 р.⁶. Вона померла (чи загинула), перебуваючи, умовно кажучи, «в обози» першого хрестового походу. Володимир Мономах у кінці 1098 р. заклав на княжому дворі Переяслава кам'яну церкву Успіння Пресвятої Богородиці⁷ у пам'ять про покійну дружину, яка прожила з ним у шлюбі близько 24-ох років, народила йому щонайменше 6-ох дітей та померла (чи загинула) у дорозі до Святої Землі, до Єрусалиму.

---

⁶ Назаренко А. В. Указ. соч. С. 607–608.

⁷ Ипатьевская летопись (Полное собрание русских летописей. Т. 2). 2-е изд. Москва, 2001. Стб. 248.